

KHÈN VÀ MÚA KHÈN: HÀNH TRÌNH VĂN HÓA CỦA DÂN TỘC H'MÔNG

NGUYỄN THÚY NGÀ *

Tóm tắt: *Khèn và múa khèn là hai di sản văn hóa phi vật thể tiêu biểu, mang đậm bản sắc văn hóa độc đáo của người H'mông - một cộng đồng dân tộc thiểu số cư trú chủ yếu tại vùng núi cao phía Bắc Việt Nam. Với âm thanh trầm bổng, da diết và hình thức trình diễn độc đáo, khèn không chỉ là nhạc cụ truyền thống mà còn là phương tiện giao tiếp tinh thần, là sứ giả mang theo những thông điệp đầy cảm xúc, chất chứa khát vọng sống, tình yêu, và niềm tin vào tương lai. Múa khèn - nghệ thuật kết hợp nhuần nhuyễn giữa âm nhạc và vận động cơ thể - vừa là hình thức biểu hiện thẩm mỹ vừa là phương tiện gắn kết con người với thiên nhiên, với tổ tiên và cộng đồng. Trong dòng chảy văn hóa đặc sắc của dân tộc H'mông, khèn và múa khèn không chỉ là ký ức văn hóa bản làng, là tiếng vọng từ cội nguồn dân tộc, mà còn là nhịp đập của hiện tại và mạch nguồn hướng tới tương lai, góp phần quan trọng trong việc gìn giữ, bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống trong làn sóng chuyển mình mạnh mẽ của thời đại mới.*

Từ khóa: Khèn H'mông, múa khèn, văn hóa dân tộc thiểu số, di sản phi vật thể, nghệ thuật dân gian, tín ngưỡng H'mông, lễ hội truyền thống

Abstract: *The pan pipe (khèn) and pan pipe dancing are two notable intangible heritages indicative of the culture of the Hmong people - a community of ethnic minority living in the mountains of Northern Vietnam. With its melodious sound and unique performing technique, the pan pipe is not only a traditional instrument, but also a means of spiritual communication, the herald of emotional messages, carrying within it the passion for life, love, and hope for the future. Pan pipe dancing combines music with body movements, serving as both the means of aesthetic expression and to connect people with nature, their ancestors, and the community. In the unique Hmong culture, the pan pipe and pan pipe dancing are the cultural memory and the echo of their roots, while also reflecting the current beats of modern culture and the thrive for the future, making an important contribution to the conservation and development of traditional cultural values in the ever-changing waves of a new age.*

Keywords: Hmong pan pipe, pan pipe dancing, ethnic minority culture, intangible heritage, folk art, Hmong religion, traditional festival

Dòng ký ức

Trong không gian văn hóa đa sắc màu của cộng đồng các dân tộc Việt Nam, nhiều nhà nghiên cứu luôn coi dân tộc H'mông như một điển hình sinh động về khả năng gìn giữ và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống đặc sắc. Là một trong những nhóm dân tộc thiểu số có lịch sử lâu đời, địa bàn cư trú của người H'mông

chủ yếu tại các tỉnh miền núi phía Bắc như Lào Cai, Hà Giang, Sơn La, Điện Biên và Lai Châu - những vùng đất thấm đẫm hơi thở đại ngàn, nơi con người và thiên nhiên hùng vĩ giao hòa, gắn kết với nhau trong cùng nhịp sống.

Trải qua dòng chảy của thời gian và ký ức, trong hệ thống di sản văn hóa của người

Diễn tấu khèn H'mông

H'mông, khèn và múa khèn luôn được xem là hai biểu tượng nghệ thuật tiêu biểu, phản ánh rõ nét đời sống tinh thần phong phú, đậm chất bản địa. Khèn H'mông, mặc dù hình dáng mộc mạc nhưng lại phát ra âm thanh đầy du dương và mê hoặc, là nhạc cụ không thể thiếu trong nhiều sinh hoạt văn hóa - tín ngưỡng của cộng đồng. Không chỉ là công cụ biểu diễn âm nhạc, khèn còn là tiếng nói của tâm hồn, là phương tiện để người H'mông gửi gắm những rung cảm sâu kín nhất của mỗi con người - từ tình yêu, niềm vui, nỗi buồn cho tới khát vọng về một cuộc sống đủ đầy và yên bình của người vùng cao.

Múa khèn - với sự kết hợp hài hòa giữa âm nhạc, vũ đạo và biểu cảm nội tâm - không chỉ đơn giản là sự giao hòa, gắn kết giữa con người với môi trường tự nhiên mà còn là minh chứng sinh động cho mạch nối tinh thần giữa các thế hệ, giữa con người với thế giới siêu nhiên, giữa hiện thực đời thường và không gian tâm linh, kỳ bí.

Điều gì thực sự đã làm nên sức sống bền bỉ và chiều sâu văn hóa độc đáo của khèn và múa khèn trong đời sống văn hóa của người H'mông? Bằng cách nào chúng ta có thể gìn giữ, bảo vệ, phát huy và lan tỏa những giá trị văn hóa đặc sắc đó trong bối cảnh hiện đại với dòng chảy văn hóa không ngừng biến chuyển? Việc nghiên cứu một cách hệ thống và chuyên sâu về loại hình âm nhạc và nghệ thuật trình diễn này chính là một hướng tiếp cận thiết thực nhằm khám phá chiều sâu văn hóa dân tộc

H'mông, góp phần định hình cơ sở lý luận gắn với thực tiễn, kiến tạo nền tảng vững chắc cho công tác bảo tồn và phát triển bền vững di sản văn hóa phi vật thể của dân tộc.

Khèn - âm nhạc thấm đẫm hồn cốt H'mông. Đối với người H'mông, khèn là loại nhạc cụ truyền thống mang tính biểu trưng sâu sắc - không chỉ đơn thuần là công cụ phát ra âm thanh, mà còn là hiện thân của những giá trị văn hóa, tâm linh và truyền thống gắn liền với lịch sử phát triển cộng đồng dân tộc. Được làm bằng chất

liệu sẵn có từ tự nhiên là gỗ và trúc, khèn toát lên vẻ đẹp bên ngoài dung dị, mộc mạc nhưng lại ẩn chứa bên trong đầy tinh tế khi phát ra những thanh âm - lúc sâu lắng, lúc ngân nga, khi thì dồn dập rạo rực - là ngôn ngữ của trái tim, của cảm xúc, của khát vọng nhân sinh.

Cấu tạo khèn bao gồm ba phần chính: cán khèn (ống thổi), thân khèn (bộ phận kết nối) và hệ thống ống âm. Mỗi ống khèn lại mang một âm vực riêng biệt, tạo nên tổ hợp âm thanh đa dạng, linh hoạt và giàu sức biểu cảm. Đặc biệt, sự phối hợp nhịp nhàng giữa các ống khèn mang đến những giai điệu có chiều sâu, có sự thăng trầm, lắng đọng, vừa êm dịu lại vừa hào sảng - phản chiếu cung bậc cảm xúc đa dạng trong đời sống của người H'mông.

Trong các dịp lễ hội, khèn - nhạc cụ được những chàng trai H'mông sử dụng để trình diễn, biến thành một hình thức giao tiếp nghệ thuật rất riêng. Ở đó, người thổi khèn không chỉ là người chơi nhạc cụ, mà đã trở thành người kể chuyện bằng thanh âm. Ngay từ thuở thiếu thời, trong hành trang bước vào đời của các chàng trai H'mông, các bậc cha ông đã hướng dẫn họ học thổi khèn như một phần không thể thiếu của tuổi thơ. Tiếng khèn trầm ấm ngân vang bên bếp lửa ngày đông, vang vọng ngân nga giữa núi rừng yên ả, vút cao trong đêm hội xuân rộn ràng... không chỉ mang lại cảm xúc thẩm mỹ mà còn là cách để con người trao gửi tình cảm, thể hiện ước vọng yêu thương một cách tinh tế, sâu lắng.

Bên cạnh giá trị trình diễn nghệ thuật, khèn

còn mang đậm yếu tố tâm linh, hiện diện trong các nghi lễ thiêng liêng trong đời sống như lễ cầu mùa, lễ cúng tổ tiên, tang lễ, giỗ chạp... Âm khèn lúc này thực sự đã vượt lên trên khuôn khổ của nghệ thuật biểu diễn, trở thành nhịp sóng âm nổi giữa cõi dương và cõi âm, giữa thế giới hữu hình và vô hình, giữa con người và đấng linh thiêng. Tiếng khèn vang lên, mở ra một không gian tôn nghiêm để con người tưởng niệm, để tri ân, để truyền dẫn niềm tin, trao truyền qua bao thế hệ sức mạnh tinh thần cho cộng đồng.

Khèn H'mông, từ một nhạc cụ tưởng chừng như vô tri, nhưng với hơi thở của các chàng trai đã trở thành "biểu tượng sống" của văn hóa dân tộc - nơi hòa quyện giữa âm nhạc, tín ngưỡng và lối sống, là sợi dây nối kết giữa truyền thống và hiện tại, giữa cá nhân và cộng đồng, giữa con người và vũ trụ bao la.

Múa khèn – nhịp chuyển động của thanh âm tâm linh

Nếu khèn là biểu tượng âm thanh thấm đẫm hồn cốt của người H'mông, thì múa khèn chính là hình thức biểu hiện hoàn chỉnh của nghệ thuật thị giác, nơi âm thanh được chuyển hóa thành chuyển động của con người, và ngược lại, những động tác chuyển động lại làm hiển lộ chiều sâu cảm xúc, tư tưởng, niềm tin và tín ngưỡng. Múa khèn - một loại hình vũ đạo dân gian được tạo nên bởi sự kết tinh giữa nhạc khí và hình thể, giữa thể chất và tâm linh, giữa cá nhân nghệ sĩ và cộng đồng dân bản.

Trong nghệ thuật múa khèn, chiếc khèn không chỉ giữ vai trò tạo âm mà còn là "*đạo cụ sống*", gắn bó mật thiết, quấn quýt ôm lấy từng bước chân, từng vòng xoay, từng động tác của người múa. Âm thanh từ khèn cất lên không chỉ để lấp đầy khoảng không gian thánh giác, mà còn để dẫn dắt và quy định nhịp độ chuyển động, tạo nên sự hòa hợp tuyệt đối giữa nhạc và hình - một sự tương tác khăng khít hiếm thấy giữa hai yếu tố vốn độc lập trong các hình thức nghệ thuật khác.

Những chàng trai H'mông thổi khèn, múa khèn, không giống như một nghệ sĩ biểu diễn đơn thuần, mà còn sứ giả mang theo câu chuyện của dân tộc mình. Mỗi bước nhảy, mỗi động tác nâng chân, cúi mình, xoay người... đều ẩn

chứa một thông điệp, một ý niệm – đó có thể là tiếng gọi của tình yêu, là ước vọng cầu chúc mùa màng tươi tốt, vụ mùa bội thu, hay đơn giản là lời mời gọi kết giao giữa các nam thanh nữ tú trong dịp hội xuân.

Trong các lễ hội truyền thống - đặc biệt là dịp Tết Nguyên Đán, lễ hội Gầu Tào hay những ngày hội cộng đồng - múa khèn hiện diện như một hoạt động nghệ thuật trung tâm của lễ hội, mang tính biểu trưng cho niềm vui hội tụ. Những bước nhảy đầy khí lực, mạnh mẽ mà dẻo dai, hòa cùng tiếng khèn du dương, tạo nên một không gian nghệ thuật sống động, làm thăng hoa và lan tỏa cảm xúc hân hoan, kết nối con người với con người trong cộng đồng. Ở đó, mỗi người vừa là người xem, vừa cảm - không cần lời nói, chỉ cần giai điệu và động tác hình thể, nghệ thuật đã thực hiện chức năng giao tiếp và gắn kết một cách trọn vẹn.

Điều đặc biệt là, múa khèn không chỉ tồn tại trong môi trường lễ hội hay trình diễn nghệ thuật mà còn có chỗ đứng bền vững trong đời sống tín ngưỡng và tâm linh của người H'mông. Nó hiện hữu như một phần thiết yếu trong các nghi lễ truyền thống - nơi mọi hành vi không chỉ được nhìn nhận dưới góc độ thẩm mỹ mà còn mang ý nghĩa thiêng liêng, gắn với thế giới siêu hình.

Trong đời sống tâm linh của người H'mông, múa khèn không chỉ là hình thức nghệ thuật mà còn là hành vi nghi lễ - nơi con người thông qua âm thanh và chuyển động để tiếp cận, giao tiếp và tỏ bày với thế giới vô hình. Múa khèn, vì thế, giữ vai trò đặc biệt trong các nghi thức thờ cúng tổ tiên, tiễn đưa người quá cố, tưởng niệm người đã khuất - nơi không khí linh thiêng hòa quyện cùng âm thanh khèn và các động tác múa mang tính biểu trưng sâu sắc.

Trong tang lễ, khi có người qua đời, nghi lễ thổi khèn và múa khèn do các thầy khèn thực hiện chính là một nghi thức chuyển tiếp - đưa linh hồn người mất về cõi tổ tiên. Tiếng khèn lúc này mang âm hưởng buồn bã, trầm mặc, âm thanh vang vọng giữa núi rừng tĩnh lặng như tiếng gọi của cõi âm, trong khi những vòng múa xoay quanh quan tài là biểu hiện cụ thể của sự tiễn đưa, của lòng thành kính và tiếc thương đối với người quá cố. Mỗi bước chân

của thầy khèn không chỉ là động tác hình thể, mà còn là một dạng ngôn ngữ phi ngôn, chuyển tải tâm nguyện tiễn biệt và cầu mong linh hồn người quá cố được siêu thoát, an nhiên nơi chốn tổ tiên.

Trong lễ giỗ, múa khèn tiếp tục đóng vai trò là cầu nối giữa người sống và người đã khuất. Người H'mông tin rằng linh hồn tổ tiên vẫn hiện hữu, vẫn dõi theo con cháu, và nghi thức thổi khèn - múa khèn trong đám giỗ là lời mời gọi linh hồn trở về chứng giám lòng hiếu kính. Trong không gian âm cúng của mái nhà truyền thống, tiếng khèn ngân vang, người thầy khèn đi vòng quanh gian thờ, động tác khoan thai nhưng tràn đầy ý niệm tri ân. Không khí trong lễ giỗ nhờ vậy mà trở nên trang nghiêm, cảm động, thiêng liêng - nơi ký ức tổ tiên được sống lại bằng cả âm thanh và hình thể.

Ở cả hai nghi lễ ấy - tang và giỗ - múa khèn hiện hữu không phải như một yếu tố phụ trợ, mà là yếu tố trung tâm, làm nên linh hồn nghi lễ, kết nối con người với tổ tiên, gợi nhớ quá khứ, kết nối hiện tại và hướng tới tương lai bằng sợi dây vô hình mang tên ký ức văn hóa.

Điệu múa khèn hôm nay lan tỏa

Bên cạnh vai trò nghi lễ, múa khèn còn giữ vị trí đặc biệt trong các hoạt động lễ hội và sinh hoạt văn hóa thường nhật của cộng đồng H'mông - nơi nghệ thuật không chỉ là sự biểu diễn đơn thuần mà trở thành một phần của nhịp sống, của tình cảm cộng đồng, của khát vọng hòa điệu cùng thiên nhiên và con người.

Khi mùa xuân về, làng bản H'mông lại rộn ràng trong những ngày hội đầu năm - Tết cổ truyền, lễ hội Gầu Tào, hội Xuân Bản... Trong không khí tung bừng náo nhiệt ấy, tiếng khèn vang lên như hiệu lệnh mở hội, như lời gọi mời tụ họp, và điệu múa khèn theo đó mà lan tỏa, hòa cùng tiếng cười, tiếng vỗ tay và bước chân rộn ràng của trai gái, già trẻ, làm cho không gian núi rừng bừng nở sắc hoa, tiết trời bừng sáng niềm hy vọng,

Mỗi điệu múa khèn trong lễ hội mang trong mình những tổ hợp động tác đa dạng, vừa mang

tính mô phỏng tự nhiên, vừa giàu giá trị biểu trưng. Người múa có thể thực hiện các bước lăn nghiêng, lăn ngựa, ngồi xổm, nhảy lò cò, quay hất gót, vờn khèn... Những động tác ấy, tưởng như ngẫu hứng, nhưng lại hàm chứa sự luyện tập kỹ lưỡng và một vốn biểu cảm được truyền lại từ thế hệ này sang thế hệ khác.

Múa khèn trong lễ hội là sân chơi của sự sáng tạo, là nơi người H'mông thể hiện bản sắc cá nhân trong khuôn khổ văn hóa cộng đồng. Người thổi khèn đồng thời là người múa, là người biểu cảm, là nghệ sĩ và là sứ giả - chuyển tải những xúc cảm từ nội tâm ra không gian tập thể bằng một thứ ngôn ngữ không lời nhưng đầy sức thuyết phục. Những giai điệu du dương hòa cùng động tác uyển chuyển không chỉ làm say lòng người xem mà còn khiến chính người

Festival Khèn H'mông - Mù Cang Chải (2022)

biểu diễn sống trọn vẹn trong dòng chảy văn hóa của dân tộc mình.

Lễ hội kết thúc, nhưng dư âm của điệu múa khèn vẫn còn lan tỏa, đồng vọng, ngân nga mãi trong tâm trí người tham dự. Trong sinh hoạt lễ hội, múa khèn không chỉ là hình thức giải trí mà còn là cách người H'mông tái hiện vũ trụ quan, nhân sinh quan, và thể hiện khát vọng sống chan hòa, đoàn kết, đậm chất nhân văn. Nó trở thành ký ức cộng đồng, là sợi dây vô hình gắn kết người H'mông với nhau qua không gian và thời gian.

Không thể không nhắc đến vai trò giao tiếp văn hóa đặc biệt mà múa khèn đảm nhiệm - một loại hình truyền thông phi ngôn ngữ giàu tính biểu cảm, nơi từng âm thanh khèn và chuyển động cơ thể đều chuyên chở những tầng ý nghĩa

phức hợp: đó có thể là lời tỏ tình e ấp, là lời cầu chúc an khang, là thông điệp đoàn kết hay đơn giản là một nụ cười thiện chí gửi đến bạn bè. Trong cấu trúc văn hóa của người H'mông, khèn và múa khèn vì vậy không chỉ là sản phẩm của nghệ thuật dân gian mà còn là phương tiện giao tiếp xã hội, là ký hiệu văn hóa và là linh hồn của đời sống cộng đồng.

Festival Khèn H'mông chính là minh chứng điển hình cho sức sống hiện đại của loại hình nghệ thuật cổ truyền này - khi những âm thanh và động tác được trình diễn giữa không gian công cộng rộng lớn, vừa giữ trọn hồn cốt truyền thống, vừa có khả năng lan tỏa và giao lưu văn hóa với cộng đồng trong nước và bạn bè quốc tế.

Trong hành trình gìn giữ và phát huy di sản văn hóa của dân tộc H'mông, khèn và múa khèn không chỉ hiện hữu như những biểu tượng nghệ thuật mang tính đặc thù, mà còn là kết tinh sinh động của đời sống tinh thần, là sợi dây kết nối thiêng liêng giữa con người với thiên nhiên, giữa hiện tại với truyền thống, giữa cá nhân với cộng đồng, giữa trần thế và cõi linh thiêng.

Từng âm thanh trầm bổng của khèn, từng chuyển động giàu biểu cảm của điệu múa khèn,

chính là biểu hiện cô đọng nhất của bản sắc văn hóa H'mông - một bản sắc không chỉ giàu tính thẩm mỹ mà còn thấm đẫm yếu tố tâm linh, đạo đức và tinh thần nhân văn sâu sắc.

Việc công nhận khèn và múa khèn là di sản văn hóa phi vật thể quốc gia không chỉ là sự khẳng định giá trị đặc sắc của loại hình nghệ thuật này trong cấu trúc văn hóa dân tộc, mà còn là lời hiệu triệu về trách nhiệm của cả cộng đồng trong công cuộc bảo tồn, phục dựng và truyền bá những giá trị văn hóa quý báu cho các thế hệ mai sau.

Trong bối cảnh hiện đại hóa và toàn cầu hóa, khi nhiều giá trị truyền thống đứng trước nguy cơ bị mai một hoặc đồng hóa, thì việc tiếp tục gìn giữ, phục hưng, sáng tạo trên nền tảng những giá trị truyền thống như khèn và múa khèn không chỉ là nhiệm vụ của người H'mông, mà còn là sứ mệnh văn hóa chung của toàn xã hội. Bởi trong tiếng khèn ấy, không chỉ có âm nhạc, mà còn có lịch sử, có tâm linh, có tình yêu và có niềm hy vọng về một tương lai bền vững, đậm đà bản sắc.

** Tiến sĩ, Học viện Múa Việt Nam*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Viện Văn hóa Nghệ thuật Quốc gia Việt Nam (2021), *Bảo tồn và phát huy văn hóa dân tộc H'mông ở Việt Nam*, NXB. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
2. Nguyễn Văn Huy (2006), *Văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam*, NXB. Giáo dục, Hà Nội.
3. Ban Dân tộc tỉnh Hà Giang (2022), *Lễ hội, phong tục người H'mông vùng cao nguyên đá*.
4. Tạ Hòa Phương (2019), *Nghệ thuật diễn xướng dân gian người H'mông ở miền núi phía Bắc*, Tạp chí Văn hóa Dân gian.
5. UNESCO Việt Nam (2023), *Danh mục di sản văn hóa phi vật thể quốc gia*.

Ngày tòa soạn nhận được bài: 14/8/2025; Ngày nhận xét, phản biện: 18/8/2025

Ngày chấp nhận đăng: 7/9/2025; Ngày đăng: 25/9/2025